

Nr 369.

Av herr **Wistrand**, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående aktieteckning i Norrbottens järnverk aktiebolag m. m.

I Kungl. Maj:ts proposition nr 302 har framlagts ett av styrelsen för Norrbottens järnverk AB utarbetat förslag till utbyggnad av bolagets järnverk i Luleå för en beräknad kostnad av sammanlagt ca 140 000 000 kronor.

Anläggningarna vid Norrbottens järnverk utgöras för närvarande av två elektrotackjärnsugnar och en elektrostålugn med tillhörande hjälpanläggningar. Under uppförande äro ytterligare en elektrotackjärnsugn och en förreduktionsanläggning, varigenom verkets tackjärnskapacitet beräknas stiga till i gynnammaste fall 100 000 ton per år. Elektrostålugnens kapacitet är 25 ton per smältning. Enligt tidigare beslut kommer ytterligare att uppföras ett thomastålverk med två konvertrar om 25 tons kapacitet, vilka beräknas bliva färdiga om ca två år.

Någon anläggning för förädling av järnet längre fram än till göt finnes icke vid det nuvarande verket. Redan då de första anläggningarna uppfördes, stod det klart, att thomas- och elektrostålgöt icke kunde vara lämpliga slutprodukter, emedan marknaden för avsättning av göt är starkt begränsad. Det är därför väl förståeligt, att en utbyggnad till ett fullständigt järnverk med valsat handelsjärn som huvudsaklig slutprodukt nu föreslås.

Enligt den föreliggande propositionen skulle järnverket utbyggas i två etapper till en total kapacitet av 500 000 ton tackjärn, varav 150 000 ton för direkt försäljning och 350 000 ton för vidare förädling till 300 000 ton valsade handelsjärnsprodukter. Den första etappen, avsedd att omedelbart påbörjas, skulle förutom hjälpanläggningar och allmänna avdelningar omfatta en koksmasugn med 200 000 tons årskapacitet, ytterligare två 25 tons elektrostålugnar och en 25 tons thomaskonverter samt ett götvalsverk för utvalsning av 450 000 ton göt per år och ett valsverk för tillverkning av grövre färdiga produkter. Den sammanlagda anläggningskostnaden härför har beräknats till ca 100 000 000 kronor. Den andra utbyggnadsetappen skulle omfatta ytterligare en 200 000 tons koksmasugn eller andra däremot svarande produktionsenheter samt valsverk för färdigvalsning av handelsjärn till produkter av olika slag till en beräknad sammanlagd anläggningskostnad av ca 40 000 000 kronor. Arten av sistnämnda produkter har icke närmare angivits.

Enligt vad chefen för handelsdepartementet anfört till statsrådsprotokollet

avses den senare utbyggnadsetappen på grund av förmodade kortare leveranstider bliva färdigställd samtidigt med den första etappen. Å andra sidan har järnverkets styrelse i sin utredning funnit önskvärt, att resultaten av försöksdriften i den snart färdiga förreduktionsanläggningen avvaktas, innan frågan om tackjärnsbasens totala utbyggnad slutgiltigt avgöres. Styrelsen hoppas, att i förreduktionsanläggningen en järnsvampliknande produkt skall kunna framställas, vilken är användbar för direkt stålframställning i elektrostålugn. Den som en experimentanläggning uppförda förreduktionsugnen är emellertid en helt ny metallurgisk apparat, vars konstruktion och drift icke är förut utprovad. All erfarenhet av nya metallurgiska processer visar, att deras konstruktiva och driftsmässiga utformning till ekonomiskt arbetande produktionsenheter kräver mångårig försöksdrift under varierande betingelser. Detsamma kommer säkerligen även att gälla förreduktionsprocessen och särskilt dess eventuella inkoppling som ett direkt led i stålproduktionen. Först sedan man fått såväl själva processen som dess metallurgiska tillämpning fullt i sin hand, kan man gå till utbyggnad av de ytterligare ugnar och andra anordningar, som erfordras för att processen skall få en mera framskjuten plats i produktionen vid järnverket. Det vill därför synas, som om propositionen frångått denna utvecklingslinje inom ramen för den nu planerade utbyggnaden, och uppdelningen av utbyggnadsförslaget i två etapper synes sålunda hava skett huvudsakligen av det skälet, att järnverkets styrelse icke medhunnit någon utredning av utbyggnadsprogrammet för valsverken i den andra etappen i tid för framläggande under den nu pågående riksdagssessionen.

Frånvaron av ett fullständigt och väl genomarbetat program för hela utbyggnaden, till vars fulla genomförande propositionen reservationslöst syftar, måste betraktas som en mycket allvarlig brist, som bort föranleda, att förslagets framläggande fått anstå till dess full utredning förebragts.

Denna brist är så mycket mera betänklig, som utredningen ger anledning till tvekan även beträffande förutsättningarna för järnverkets expansion till den planerade storleken och som avsikten synes vara att trots detta genomföra utbyggnaden i en mycket forcerad takt.

Till stöd för förslaget om järnverkets utbyggnad till en kapacitet av 300 000 ton valsat handelsjärn åberopas en av styrelsen verkställd utredning av försörjningsläget, enligt vilket man omkring år 1950, då den föreslagna utbyggnaden antages vara fullföljd, skulle ha att räkna med en försörjningsbrist av ca 500 000 ton, eller noga räknat 470 000 ton handelsjärn, att fyllas genom import och ökad inhemsk produktion. Härvid har räknats med att de mellansvenska järnverkens produktion vid samma tidpunkt skulle komma att uppgå till 1 200 000 ton.

I remissyttrande från Jernkontoret har framhållits, att de mellansvenska järnverkens produktionskapacitet genom redan beslutade utvidgningar kommer att vid samma tidpunkt hava ökats till 1 320 000 ton, varigenom den ovan angivna försörjningsbristen minskas till endast ca 350 000 ton. Chefen för handels-

departementet anför härom i propositionen, att skillnaden torde avse sådana produkter, som ej falla inom Norrbottens järnverks planerade produktionsprogram. Häremot kan framhållas, dels att något planerat produktionsprogram för huvudmassan av Norrbottens järnverks tillverkning av valsade produkter ännu icke framlagts, dels att, enligt vad som inhämtats, den beslutade produktionsökningen vid de mellansvenska verken till 75 % sker vid rena handelsjärnverk, som i kvalitativt hänseende arbeta på samma fält som Norrbottens järnverk. Även flertalet av de övriga järnverk, där en produktionsökning är beslutad, hava möjligheter till och behov av att med hänsyn till avsättningsmöjligheterna kunna förlägga tyngdpunkten i ökningen till handelsjärnet. Härtill kommer, att endast de ökningarna vid de mellansvenska järnverken medräknats, som tillkomma genom beslutade och i stor utsträckning redan påbörjade åtgärder. Ytterligare utvidgningar komma sannolikt att ske, och den av Jernkontoret beräknade, lägre försörjningsbristen torde därför snarare vara för stor än för liten.

Om man utgår från denna av Jernkontoret beräknade försörjningsbrist, 350 000 ton, och liksom skett i styrelsens utredning räknar med att denna brist till en kvantitet av 200 000 ton (500 000 — 300 000 ton) skall täckas genom helt eller huvudsakligen ofrånkomlig import, finner man, att utrymmet för produktionen vid Norrbottens järnverk vid ifrågavarande tidpunkt reduceras till 150 000 ton, d. v. s. till endast hälften av vad som förutsättes i propositionen.

Till jämförelse med de av järnverkets styrelse gjorda beräkningarna över försörjningsläget nämnes i propositionen, att enligt en av disponent Hj. Åselius gjord uppskattning, publicerad år 1945 i Jernkontorets annaler, järnkonsumtionen inom landet omkring år 1950 skulle uppgå till ca 1 700 000 ton. Detta citat torde böra kompletteras med att enligt samma källa de mellansvenska järnverkens produktion vid samma tidpunkt beräknats till ca 1 550 000 ton och jämvikt mellan produktion och konsumtion beräknats inträffa omkring år 1960. Om man, såsom gjorts i styrelsens utredning, antager, att export och import till kvantiteten balansera varandra, blir utrymmet för produktion vid Norrbottens järnverk omkring år 1950 detsamma som enligt Jernkontorets beräkning.

Såsom även betonats i styrelsens utredning, måste resultaten av dessa olika prognoser tagas med starka reservationer med hänsyn till det statistiska materialets bristfällighet och osäkerheten i vissa antaganden. Att märka är emellertid, att såväl styrelsens som Jernkontorets prognoser uppställts under förutsättning av en gynnsam konjunkturutveckling. I propositionen anfördes med all rätt, att järnverket ju bör planeras på längre sikt än efter förhållandena just vid tidpunkten för dess färdigställande och att en industris kapacitet icke brukar dimensioneras för en lågkonjunkturs ogynnsamma avsättningsförhållanden, lika litet som man gör upp sina kalkyler på basis av högkonjunkturs priser och avsättningsmöjligheter. Den i propositionen anförda motiveringen för en forcerad utbyggnad av järnverket till en mycket stor kapacitet rimmar

illa särskilt med den sista av dessa allmänt vedertagna grundsatser för industriell investering.

I själva verket är givetvis en förnuftig planering på lång sikt långt mera väsentlig än strävan efter mera närliggande förmåner, i synnerhet om dessa äro så ovissa, som här är fallet, och om de kunna nås endast genom att man i rask takt driver fram en anläggning, som måhända visar sig mindre lämplig i det långa loppet.

I propositionen påpekas, att enighet råder om att staten på ett helt annat sätt än tidigare genom olika medel skall sörja för full sysselsättning och att det därför finnes anledning att räkna med en betydligt mera stabil inhemsk efterfrågan på järn än tidigare. En stabilisering av efterfrågan på den svenska järnmarknaden har dock icke någon inverkan på världsmarknadspriset på järn, vars fluktuationer komma att bli helt avgörande för Norrbottens järnverks avsettingsmöjligheter.

Den internationella järnmarknadens kommande utveckling är för närvarande mera svåröverskådlig än någonsin. Olika skäl tala dock närmast för att världsmarknadspriset på järn kommer att ligga relativt lågt i förhållande till tillverkningskostnaderna i Sverige. Ett av dessa är arbetslönerna, som direkt och indirekt — utrustning och råvaror — utgöra en övervägande del av kostnaderna för framställning av handelsjärn. Genom det andra världskrigets efterverkningar kommer levnadsstandarden i de västeuropeiska länder, som producera handelsjärn i stor skala, med all sannolikhet att under decennierna framåt förbli väsentligt lägre än i Sverige, och därmed komma även lönekostnaderna att bli relativt lägre än i vårt land. De stora järnländerna komma säkerligen också att göra sitt bästa för att öka sin järnexport, samtidigt som det är synnerligen ovisst i vad mån de krigshärjade ländernas intensiva behov av järn för återuppbyggnaden kan omsättas i en köpkraftig efterfrågan på handelsjärn. Under sådana förhållanden kan världsmarknadspriset under en lång period komma att ligga så lågt, att det tangerar eller till och med understiger de genomsnittliga tillverkningskostnaderna även hos de effektivaste producenterna i de för handelsjärnstillverkning mest lämpade länderna, såsom säkerligen var fallet under den svåra efterkrigs krisen åren 1921—1922. Förhoppningarna att Norrbottens järnverk skulle kunna bli en av dessa bäst ställda producenter måste anses vila på mycket lösa grunder.

Huru det internationella marknadsläget än kommer att ställa sig, är underlaget för en bedömning av möjligheterna för det utbyggda Norrbottens järnverk att på lång sikt hävda sig i konkurrensen med utländska producenter av handelsjärn just nu mycket svagt. Det är emellertid icke uteslutet, att de internationella perspektiven på frågan skola klarna under de närmaste åren. Ett uppskjutande av det definitiva ställningstagandet till utbyggnadsprojektet kan sålunda ha uppenbara fördelar.

De synpunkter, som av chefen för handelsdepartementet anförts till motivering av utbyggnadens omedelbara igångsättande, äro knappast bärande. Gi-

vetvis skulle ett nettotillskott till vår järnförsörjning under en tid, då knapphet på järn råder, vara av stort värde, och likaså skulle det vara fördelaktigt för järnverket att kunna vinna en plats på marknaden under en tid av stark efterfrågan på järn. Detta förutsätter emellertid, att ur järnverkets synpunkt goda marknadsförhållanden verkligen bestå ännu några år efter nyanläggningarnas färdigställande. Om man lugnt och utan att låta sig förledas av önsketänkande överväger de faktorer, som särskilt under nuvarande förhållanden bestämma den erforderliga byggnadstiden för en anläggning av här ifrågavarande storleksordning, torde man, såsom även framhållits eller antytts i flera remissyttranden, komma till en väsentligt längre anläggningstid än vad järnverkets styrelse antagit. Även om man räknar ganska optimistiskt, torde ett fullt utbyggt järnverk enligt förslaget icke kunna vara i full drift förrän ett par år in på 1950-talet. Det är ytterst ovisst, om ett gynnsamt marknadsläge för handelsjärn då kommer att föreligga, och om så icke blir fallet, får man brottas med alla de driftsekonomiska och sociala bekymmer, som en reducerad drift vid järnverket skulle medföra. Säkerligen komme då också på nytt krav att resas på extraordinära avskrivningar med hänvisning till fördyringar på grund av forcerad utbyggnad.

Att märka är även, att det nettotillskott till vår järnförsörjning, som järnverket i sinom tid kan prestera, föregås av en ökad nettobrist under några år på grund av järnkonsumtionen för själva utbyggnaden, och detta under en period, då vår järnförsörjning av allt att döma blir särskilt hårt trängd, ett förhållande, som bl. a. påpekats i remissyttrande från statens industrikommission.

I detta sammanhang må erinras om Jernkontorets påpekande, att endast en del av järnverkets produktion kan finna avsättning som thomasstål, under det att huvudparten måste raffinerats i elektrostålugn för att fylla leveransfordringarna, och att produkterna därigenom avsevärt fördyras i tillverkning. Chefen för handelsdepartementet anför, att denna anmärkning har föga betydelse för järnverket, då produktionsprogrammet för valsverksanläggningen torde komma att omfatta sådana valsverksprodukter, för vilka thomasstål är fullt användbart. Så länge detta program icke är närmare utformat, är frågan svår att bedöma, men med hänsyn till de avsevärda restriktioner, som föreligga i fråga om användning av thomasstål för olika ändamål, synes man icke böra se alltför optimistiskt på möjligheterna att avsätta en större del av verkets produkter i denna kvalitet. Den planerade storleken av elektrostålverket med tre ugnar tyder för övrigt på att styrelsen vid sidan av skrotsmältning tänkt sig raffinering av en icke så liten kvantitet thosmetall, eftersom en ugn uppgives kunna raffinera 100 000 ton thosmetall per år.

Till motivering av ett omedelbart beslut om utbyggnaden anföres i propositionen även, att det är angeläget att kontrakt om utländska leveranser av utrustning avslutas snarast möjligt med hänsyn till nuvarande prisstegrings-tendenser. Det är riktigt, att en tendens till prisstegring nu råder, men risken för en abnorm fördyring av anläggningarna genom att man i forcerat tempo

kan komma att beställa en olämplig utrustning är mycket större än faran för en måttlig höjning av anläggningskostnaderna genom de prisstegringar, som kunna komma att inträffa. I och med det att i propositionen anbefalles en ytterligare undersökning rörande möjligheten att ersätta den i första etappen planerade, stora koksmasugnen med flera mindre ugnar, kommer i varje fall ett uppskov med såväl förberedande arbeten som beställningar för denna del av anläggningen att bliva nödvändigt, om denna väl befogade utredning skall kunna ske med tillbörlig omsorg.

En faktor av avgörande betydelse för hela utbyggnadsfrågan, såväl vad beträffar den slutliga kapaciteten som utbyggnadstakten, är arbetskraftstillgången och särskilt rekryteringen av yrkeskunnig arbetskraft. Detta problem har berörts i de flesta remissyttrandena, i flera fall med uttalande av farhågor för möjligheterna att på ett tillfredsställande sätt tillgodose järnverkets behov av yrkeskunnig arbetskraft. Tillgången på dylik arbetskraft i Norrbotten är mycket ringa och i fråga om egentligt järnverksarbete helt obefintlig. bortsett från de för närvarande i verket anställda. En betydande risk föreligger därför, att yrkeskunnig arbetskraft såväl för byggnadsarbetet som sedermera för järnverksdriften, där den utgör en avsevärd del av den totala arbetsstyrkan, kommer att dragas från sydligare delar av landet, där redan nu brist på arbetskraft och särskilt på yrkesarbetare råder i sådan grad, att bl. a. produktionen vid järnverken menligt påverkas därav.

Chefen för handelsdepartementet har i propositionen även beaktat remissinstansernas uttalanden om dessa risker och starkt betonat nödvändigheten av en grundlig planläggning för arbetskraftsfrågans lösning. Med hänsyn till den nuvarande befolkningsutvecklingen har man skäl att fråga sig, om arbetskraftsproblemet för en expansion av järnverket i föreslagen skala överhuvud taget kan lösas utan skadeverkningar för landet i övrigt.

Med hänsyn till arbetskraftsproblemets vitala betydelse såväl för järnverket som för arbetsmarknaden i Norrbotten och även i andra delar av landet vill det synas, som om just denna fråga i allra första hand bort i detalj utredas, innan ett utbyggnadsförslag framlagts. I och med att beslut om verkets utbyggnad på grundval av det föreliggande förslaget fattas, binder man sig för en bestämd ram för verkets utvidgning, och riksdagen frånhänder sig därigenom den omedelbara kontrollen över att verket får den slutliga utformning, som såväl ur arbetsmarknadssynpunkt som i andra hänseenden är för landet mest gagnelig.

Om en utbyggnad av Norrbottens järnverk skall ske, vilket måhända är önskvärt för ernående av en rationell produktion, måste riksdagen ha möjlighet att grunda sitt beslut på en allsidig, uttömmande utredning. Såsom framgår av det föregående och av den tvekan, som uttalats av ett flertal på tekniska frågor och arbetsmarknadsproblem sakkunniga instanser, ej minst de statliga kommissionerna, fyller den föreliggande utredningen icke detta krav.

Det kan knappast råda något tvivel om att en naturligt balanserad utveck-

ling av Norrbottens järnverk i sansad takt vore ur alla synpunkter förmånligast, särskilt med hänsyn till arbetsmarknadens stabilitet och avvägningen av verkets tillverkningsprogram efter ett överskådligt marknadsläge. Man borde därvid utgå från de anläggningar, som redan finnas och enligt tidigare fattade beslut komma att uppföras vid järnverket, komplettera dessa med erforderliga valsverk för tillverkning av ett fåtal ensartade handelsjärnsprodukter, givetvis med beaktande av att kapaciteten hos götvalsverket anpassas efter den totala produktion man inom rimlig tid kan förutse, samt eventuellt genomföra en måttlig ökning av tackjärnsbasen, om en sådan är erforderlig för en rationell drift.

Med stöd av det ovan anförda hemställes,

dels att riksdagen måtte besluta att för närvarande avslå Kungl. Maj:ts proposition nr 302 i vad densamma avser finansiering av en omedelbar utbyggnad av Norrbottens järnverk;

dels ock att riksdagen måtte hos Kungl. Maj:t begära utredning angående successiv utbyggnad av Norrbottens järnverk med hänsyn tagen till vad ovan anförts, särskilt vad beträffar järn- och arbetsmarknadens problem, och att därefter till riksdagen avlätas av en sådan utredning betingade förslag.

Stockholm i juni 1946.

Karl Wistrand.
